

INTERNET TIZIMINING KOMMUNIKATSIYA VOSITASI SIFATIDAGI SHAKLLANISH BOSQICHLARI

Eshdavlatova Gulsevar Husanovna

Samarqand davlat chet tillar instituti talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada internet tizimining kommunikatsiya vositasi sifatidagi shakllanish bosqichlari haqidagi ma’lumotlar yoritib berilgan. Bunda internet tizimining insoniyat tarixi rivojlanishiga qay darajada hissa qo’shayotganligi bosqichlarda ko’rsatib berilgan.*

Kalit so’zlar: *Insoniyat, kommunikativ makon, World Wide Web (WWW), matbuot, radio, televideniye.*

Insoniyat tarixida internet eng muhim texnologik yutuqlaridan biri sifatida insoniyat tarixida yangi kommunikativ makon shakllanishiga sabab bo’ldi. U nafaqat axborot almashish vositasi, balki global ijtimoiy, siyosiy va madaniy jarayonlarning muhim omiliga aylandi. Internetning kommunikatsiya vositasi sifatida shakllanishi va rivojlanishi bir necha bosqichlarda amalga oshgan.

Internetning paydo bo’lishi 1960-yillarda AQShda ARPANET loyihasi doirasida boshlangan. Dastlab ushbu tarmoq harbiy va ilmiy maqsadlarda axborot almashish uchun yaratilgan bo’lib, uning asosiy vazifasi markazlashtirilmagan kommunikatsiya tizimini shakllantirishdan iborat edi⁶¹. 1969-yilda ARPANET orqali ilk bor ikki kompyuter o’rtasida masofaviy aloqa amalga oshirildi. 1970–1980-yillarda TCP/IP protokolining ishlab chiqilishi va joriy etilishi internetning texnologik asosini mustahkamladi⁶². 1983-yil 1-yanvar sanasi internet tarixida muhim bosqich bo’lib, aynan shu kundan boshlab barcha tarmoqlar yagona TCP/IP protokoliga o’tdi. Bu esa global tarmoqning shakllanishiga zamin yaratdi. 1990-yilda Tim Berners-Li tomonidan World Wide Web (WWW) texnologiyasining yaratilishi internetni ommaviy kommunikatsiya vositasiga aylantirdi⁶³. WWW tizimi gipermatn texnologiyasiga asoslanib, foydalanuvchilarga ma’lumotlarni oson qidirish va ko’rish imkonini berdi. 1990-yillarning o’rtalariga kelib internet tijoriylashdi, elektron pochta, forumlar va veb-saytlar keng tarqaldi. Shu davr internetning an’anaviy OAV (matbuot, radio, televideniye) bilan raqobatga kirishgan bosqichi sifatida baholanadi. Internetning asosiy kommunikativ xususiyatlari-interaktivlik, tezkorlik va multimediamiylik- aynan shu davrda shakllandi⁶⁴. 2000-yillardan boshlab internet rivojlanishining yangi bosqichi - Web 2.0 davri boshlandi. Ushbu bosqich foydalanuvchilarning faollashuvi, kontent yaratish jarayonida bevosita ishtirok etishi bilan xarakterlanadi. Bloglar, vikilar, ijtimoiy tarmoqlar (Facebook, Twitter, YouTube va boshqalar) internetni ikki tomonlama kommunikatsiya maydoniga aylantirdi⁶⁵. Bu jarayonda internet

⁶¹ Abbate, J. *Inventing the Internet*. – Cambridge: MIT Press, 1999.

⁶² Leiner, B. M., Cerf, V. G., Clark, D. D. et al. “A Brief History of the Internet.” // ACM SIGCOMM Computer Communication Review, 2009.

⁶³ Berners-Lee, T. *Weaving the Web*. – San Francisco: Harper, 1999.

⁶⁴ McQuail, D. *McQuail’s Mass Communication Theory*. – London: Sage Publications, 2010.

⁶⁵ O’Reilly, T. “What Is Web 2.0?” // O’Reilly Media, 2005.

nafaqat axborot tarqatish vositasi, balki ijtimoiy fikrni shakllantirish, jamoatchilik nazoratini amalga oshirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish platformasiga aylandi. Manuel Kastels ta’kidlaganidek, internet tarmoqli jamiyatning asosiy kommunikativ infratuzilmasi hisoblanadi⁶⁶. 2010-yillardan boshlab mobil internet va smartfonlar keng tarqalishi kommunikatsiya jarayonini yanada tezlashtirdi. Axborot almashish real vaqt rejimida, global miqyosda amalga oshiriladigan bo’ldi. Ijtimoiy tarmoqlarning mobil ilovalari insonlarning kundalik hayotiga chuqur kirib bordi.

Shuningdek, sun’iy intellekt, bulutli texnologiyalar, “katta ma’lumotlar” va algoritmik kommunikatsiya internetning yangi bosqichini boshlab berdi⁷. Endilikda internet shunchaki aloqa vositasi emas, balki raqamli ekotizim sifatida faoliyat yuritmoqda. Shunday qilib, internet kommunikatsiya vositasi sifatida bir necha tarixiy bosqichlarni bosib o’tdi: harbiy-ilmiy tarmoq bosqichi, ommaviylashuv bosqichi, interaktiv ijtimoiy media davri hamda raqamli transformatsiya bosqichi. Har bir bosqich internetning kommunikativ imkoniyatlarini kengaytirib, uni global ijtimoiy makon darajasiga olib chiqdi.

Bugungi kunda internet nafaqat axborot uzatish kanali, balki ijtimoiy ongning shakllantiruvchi, siyosiy jarayonlarga ta’sir ko’rsatuvchi va madaniy integratsiyani ta’minlovchi universal kommunikatsiya tizimi sifatida namoyon bo’lmoqda. Affektiv-kommunikativ funksiya muloqot jarayonida insonning emotsional holatini tartibga solish va boshqarishni ta’minlovchi muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Muloqot shaxs emotsional sohasining shakllanishi va o’zgarishida asosiy determinant sifatida namoyon bo’ladi, chunki turli xil hissiy kechinmalar aynan muloqot jarayonida yuzaga keladi hamda rivojlanadi. Insonlar o’rtasidagi aloqa jarayoni nafaqat axborot almashinuvi, balki hissiy holatlarning muvozanatlashuvi va emotsional moslashuvni ham ta’minlaydi. Muloqot funksiyalarining batafsil tasnifi L.A. Karpenko tomonidan taklif etilgan bo’lib, unga ko’ra muloqot bir qator muhim vazifalarni bajaradi. Xususan, aloqa o’rnatish vazifasi suhbatdoshni muloqotga kirishishga psixologik jihatdan tayyorlashga xizmat qiladi. Informatsion vazifa muloqot ishtirokchilari o’rtasida muayyan ma’lumotlar, fikrlar va rejalar almashinuvini ta’minlaydi. Faoliyatga undash vazifasi suhbatdoshni ma’lum bir harakatni amalga oshirishga rag’batlantirish bilan bog’liq.

Shuningdek, koordinatsion vazifa muloqot jarayonida hamkorlikdagi faoliyatni tashkil etish va uni amalga oshirish jarayonidagi harakatlarni muvofiqlashtirishga yo’naltirilgan. Tushunishni ta’minlash vazifasi suhbatdoshning fikrlari, qarashlari va hissiy holatlarini anglashni nazarda tutadi. Amotiv vazifa orqali suhbatdoshda muayyan hissiyotlarni yuzaga keltirish yoki mavjud emotsional holatni o’zgartirish imkoniyati yaratiladi. Munosabat o’rnatish vazifasi esa shaxsning munosabatlar tizimidagi ijtimoiy mavqei va o’rnini aniqlashga xizmat qiladi. Ta’sir ko’rsatish vazifasi orqali suhbatdoshning xulq-atvori, shaxsiy xususiyatlari hamda maqsadlariga muayyan darajada ta’sir o’tkaziladi. Mazkur jihatlar muloqotning murakkab va polifunksional, ya’ni ko’p vazifali hodisa ekanligini ko’rsatadi. Muloqot shaxslararo munosabatlarning asosiy shakli bo’lib, uning yordamida insonlar o’zaro psixologik aloqaga kirishadilar, axborot almashadilar, bir-birlariga ta’sir ko’rsatadilar hamda o’zaro tushunishga erishadilar. Kommunikativ jarayonni tushuntirishda amerikalik olim va

⁶⁶ Castells, M. The Rise of the Network Society. – Oxford: Blackwell, 1996.

jurnalists G. Lassuel tomonidan taklif etilgan model alohida ahamiyatga ega. Ushbu model besh asosiy unsurdan iborat bo‘lib, ular quyidagilarni o‘z ichiga oladi: axborotni kim uzatayotgani, qanday axborot uzatilayotgani, axborot qaysi vosita orqali yetkazilayotgani, axborot kimga yo‘naltirilgani va ushbu jarayonning qanchalik samarali amalga oshirilgani. Mazkur model kommunikatsiya jarayonini tizimli ravishda tahlil qilish imkonini beradi. Kommunikativ jarayon yo‘naltirilish xususiyatiga ko‘ra aktsial va retial xarakterga ega bo‘lishi mumkin. Aktsial kommunikatsiyada axborot aniq bir shaxsga yo‘naltirilsa, retial kommunikatsiyada axborot bir nechta ehtimoliy qabul qiluvchilarga mo‘ljallanadi. Kommunikator va retsipient o‘rtasidagi rollar almashinuvi jarayonida axborotning qanchalik to‘g‘ri qabul qilingani va tushunilgani aniqlanadi. Retsipientning kommunikatorga aylanishi orqali axborotning mazmuni qay darajada anglanganligi namoyon bo‘ladi.

Kommunikatsiyaning asosiy turlari sifatida verbal va noverbal muloqot ajratib ko‘rsatiladi. Verbal muloqotning asosiy belgilar tizimi inson nutqi hisoblanadi. M.Y. Konovalenko va V.A. Konovalenko tomonidan ta’kidlanganidek, nutq axborotni uzatishning yetakchi vositalaridan biri bo‘lib, aynan nutq orqali til o‘zining kommunikativ funksiyasini to‘liq namoyon etadi. Noverbal muloqot esa so‘zsiz belgilar orqali amalga oshiriladigan axborot almashinuvi jarayonini anglatadi. Ushbu kommunikatsiya turini o‘rganishga paralingvistika, ekstralingvistika, psixosemiotika va sotsiolingvistika sohalari vakillari katta qiziqish bildirganlar. Tadqiqotchilarning fikriga ko‘ra, “noverbal kommunikatsiya” tushunchasi zamonaviy ilmiy adabiyotlarda keng mazmunga ega bo‘lib, ko‘pincha “nutqsiz til” sifatida talqin qilinadi. So‘nggi yillarda noverbal kommunikatsiyani o‘rganishga bag‘ishlangan ko‘plab ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilgan.

Jumladan, G.E. Kreydlinning “Noverbal semiotika: tana tili va tabiiy til” nomli asari ushbu sohadagi muhim ilmiy manbalardan biri hisoblanadi. U noverbal semiotikani tashkil etuvchi bir qator fanlarni ajratib ko‘rsatadi.

An’anaviy OAVning axborotni yashirish yoki kechiktirib e’lon qilish amaliyoti auditoriyaning alternativ manbalarga murojaat qilishiga sabab bo‘lishi mumkin. Bu jarayonda professional jurnalistlar, blogerlar tomonidan tarqatilgan ma’lumotlarni tekshirish, verifikatsiya qilish va tahlil etish orqali o‘z mavqeini mustahkamlashi zarurligi muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

19. Abbate, J. *Inventing the Internet*. – Cambridge: MIT Press, 1999.
20. Leiner, B. M., Cerf, V. G., Clark, D. D. et al. “A Brief History of the Internet.” // *ACM SIGCOMM Computer Communication Review*, 2009.
21. Berners-Lee, T. *Weaving the Web*. – San Francisco: Harper, 1999.
22. McQuail, D. *McQuail’s Mass Communication Theory*. – London: Sage Publications, 2010.
23. O’Reilly, T. “What Is Web 2.0?” // O’Reilly Media, 2005.
24. Castells, M. *The Rise of the Network Society*. – Oxford: Blackwell, 1996.